

RECENZE

KRLEŽOVY ESEJE A ÚVAHY KONEČNĚ ČESKY

Miroslav Krleža: *Kartografie lidské hlouposti, Illyricum sacrum, Krása je skutečnost*, přeložil Dušan Karpatský, nakladatelství Ivo Železný, Praha 1999, 2000, 2000.

Vydávání spisů charvátského a balkánského velikána Miroslava Krleži (1893–1981) u nás začalo roku 1965. Do roku 1986 vyšlo šest rozsáhlých svazků novel, románů a dramát. Samostatně pak vyšly ve dvou vydáních Krležovy jedinečné a neopakovatelné básnické *Balady Petrici Kerempuha* (1963, 1994).

Po mnoha peripetiích v posledním patnáctiletí se překladateli Dušanu Karpatskému, který má největší zásluhu na zpřístupnění Krležova díla (i děl mnoha dalších charvátských autorů) českým čtenářům, podařilo v pražském nakladatelství Ivo Železný vydat tři svazky Krležových esejů: *Kartografie lidské hlouposti* (1999), *Illyricum sacrum* (2000) a *Krása je skutečnost* (2000).

Výbor *Kartografie lidské hlouposti* zahajuje text z roku 1945 *Evropa dnes*. V něm podal Krleža hluboce filozofickou, chladně racionální i lidsky hřejivou duchovní a hmotnou charakteristiku našeho staříckého kontinentu, který *nemá poněti, co chce*. Podobný přesný, výstižný, pravdivý, objektivní, zdrcující obraz Evropy, jaký podal v hlavních obrysech Krleža, zřejmě najdeme ve světové literatuře.

Jak je aktuální také dnes Krležovo více než půlstoleté zjištění, že *Evropa nakonec neví, myslí-li svou vlastní hlavou nebo ne*. Jak vystihl rozpory a protiklady evropských dějin, když napsal, že pro Evropu je typické, že *největší evropské pravdy byly vysloveny pod šibenicemi, na popravištích, ve vězeních a na kalváriích a že se pak tyto ukřížované a poplivané pravdy stávají evropskými prapory a vlaji po věky*.

M. Krleža poukazuje na ostře proti sobě stojící materiální hodnoty a duchovní marasmus, na zisky a bídu, na válečná tažení a tisíciletou lásku k bližnímu, na to, jak Evropa po staletí ničí vlastní bohatství.

V samostatné úvaze autor odsoudil tzv. amsterdamské marxisty, kteří byli jako ideologové nebo poradci u mnoha katastrof, jež se v Evropě odehrály v letech mezi dvěma světovými válkami.

Další esej (1934) založil Krleža na příkladu jednoho falešného hráče, smilníka, morálně defektního zbabělce, přivandrovalce, pašeráka drog, trestance, kasaře a konfidenta atd., který, když se stane panem generálním ředitelem jisté společnosti, změní se ve finančníka, jenž má dveře otevřeny u všech bank. Krleža podal velmi výstižnou charakteristiku *boha peněz*, kdy se v *naší glembayovské společnosti, v patricijských glembayovských kruzích navzájem odpouští vše kromě prázdné portmonky*. Podrobně analyzoval knihu Emila Ludwiga o císaři Vilémovi (který mj. *třicet neděl v roce strávil lovem a cestováním*), aby ukázal, kdo Vilém skutečně byl a jaký nenávidný vztah měl ke Slovanům na počátku 1. světové války. Podle Krleži kniha mj. ilustruje přísloví, že *do mrtvého osla velice často kopou ještě větší osli*.

Z uvedených úvah i z dalších esejů (např. text o středověkém švýcarském lékaři, filozofu a alchymistovi Paracelsovi, který Krleža psal v letech tzv. Nezávislého charvátského státu, kdy se zcela odmlčel, rozsáhlé filozofické úvahy a poznámky k teorii poznání jakoby *na okraj četby*, fiktivní rozhovory o pravdě, demokracii, humanismu a socialismu, o raketách, až po přednášku z roku 1952, v níž Krleža zaujal svůj ostře kritický postoj k procesům s tzv. protistátními centry

v tehdejších lidových demokraciích), jež recenzovaný výbor obsahuje, poznáváme všestrannost, moudrost a encyklopedické znalosti Miroslava Krleži, který každé své tvrzení materiálově dokládá, každý svůj soud a závěr dává do širšího historického a filozofického kontextu.

Svazek *Illyricum sacrum* (jenž je pojmenován podle takto nazvaných *zlomků rukopisu z konce podzimu 1944* zařazených na začátku knihy) pojednává o *jihoslovanských otázkách*.

Rozsáhlou úvahu k výročí srbských povstání Krleža zasadil do širších jihoslovanských, balkánských i evropských souvislostí. Jako typické *kázání pod šibenici* a jako také dnes nám připomínající ultimáta zní výzva petrovaradinského generála srbskému lidu, že *jeho bezpodmínečnou povinností je, aby se jako loajální a věrný poddaný svého Pádišáha podrobil mírovým rámcům stávajícího stavu mezi Vidní a Cařihradem*.

Krležovy výklady *jihoslovanské otázky za první světové války 1914–1918* tvoří největší část výboru. Přitom nejdůkladněji píše o prvním a posledním roce světové válečné katastrofy. Všimá si mj. protislovanské politiky dvora, nacionalismu rakouských národností, srbské diplomatické aktivity, sarajevského atentátu, který byl *na charvátském a bosenském terénu v pořadí šestý*, úlohy a nálad mládeže ap. *Mládež byla protijihoslovanskou politikou vydrážděna do psychoticky rozčileného stavu, takže 270 charvátských vysokoškolských studentů z Prahy (.../ pohrozilo komisaři Cuvajovi, že ho připraví o život, neodstoupí-li*.

Četné slovinské, charvátské a srbské kulturní osobnosti svým jednáním vytvářely obrysy unitaristického politického programu národní jednoty. M. Krleža ukazuje na iluzornost federalistických názorů srbských revolučních demokratů druhé poloviny 19. století, na nejasnost západoevropské a ruské politiky na Balkáně, která neměla v plánu sjednocení jihoslovanských národů, neboť to považovala (aspoň ruská diplomacie) za dlouhodobější proces atd.

Autor se podrobněji pozastavuje nad Memorandem Frana Supila, nad soluňským procesem a nad Korfskou deklarací. Ta totiž mj. zcela nehistoricky prohlášovala, že *Srbové, Charváti a Slovinci jsou jeden národ krví i jazykem, pocitem jednoty, nepřerušeným osídlením na celém jihoslovanském území i svými zájmy* atd.

Značnou pozornost věnoval Krleža také roku 1918. V tom roce totiž byly mj. podepsány závažné a zavazující smlouvy a dohody, jež určily další osud jihoslovanských národů. V tom roce se prosazovala New Europe a začal „maratón“ versailleských mírových, kapituláčních, spravedlivých i méně spravedlivých smluv, jež daly Evropě novou geopolitickou podobu.

Pacifistické reflexe je podtitul části nazvané *Deset krvavých let 1914–1924*. M. Krleža se v nich chtěl podívat na události uvedeného desetiletí ze svého zorného úhlu, neboť výklad historie se *odlišuje relativitou zájmů a mozku, rozumu a citu, tedy prvků (jistěže) velmi klamných a nespolehlivých*. Odhalil mechanismy moci a politického kariérismu, založené na lži, falši, zabíjení, zhřáství, zradě, vraždách a podvodech, často zahalovaných *národním vlastenectvím*.

V textu *O naší inteligenci*, který vznikl v roce 1927, Krleža podal *scény ze života jednoho našeho charvátského odrodilce*. Platí to jako obecná charakteristika pro všechny charvátské unitaristy, národní politiky, *propagátory národní jednoty*, intelektuály a *státotvůrce*.

Miroslavu Krležovi vytýkali odpůrci zleva i zprava, že je *internacionalistický odrodilce* a že odmítá charvátsství. Patrně a především proto zřejmě vnitřně cítil, že musí historicky, obsahově, myšlenkově, nacionálně (a antinacionalisticky) rozebrat a definovat pojem charvátsství, ukázat, co v minulosti znamenalo a jak je dnes chápou a pro sebe vykládají jednotlivé společenské skupiny a vrstvy a určit místo svého národa na mapě Evropy.

Podle mého soudu neexistuje v charvátské literatuře jiná taková pravdivá, vášnivá, krutá a zároveň láskyplná charakteristika vzniku charvátského národa a skutečné podstaty charvátsství, jako v Krležově úvaze z roku 1926 *Maloměšťácké historické schéma*. Také o *charvátsko-srbském problému* Krleža výstižně pojednal.

Ke Krležovu výkladu a pojetí charvátsství se těsně pojí rovněž jeho brilantně napsaná úvaha *Stjepan Radić na katafalku 8. srpna 1928*. Charakterizuje Radićovu představu charvátsství jako *ideální, lyrickou, jaká byla maloměšťácky aktuální v době osmačtyřicátnického pražského sjezdu*.

Životním osudům Moši S. Pijadeho (1890–1957) věnoval M. Krleža samostatnou stať. Sdílel mj. podobné názory jako S. Radić. Pro Pijadeho byla *svoboda všeobecný, nedělitelný, nedotknutelný lidský statek a výlučné dědictví veškerého lidstva*.

V roce 1953 se M. Krleža v rozsáhlé studii odhodlal vystoupit proti četným projevům úzkoprseho nacionalismu, národnostní a náboženské nesnášenlivosti a proti nehistorickému, neobjektivnímu, netolerantnímu výkladu dějinného vývoje jihoslovanských národů a národností i díla mnoha literárních, obecně kulturních a politických osobností. V jejím závěru pak konstatuje, že *náš boj za zásadu svobody národnosti, lidského myšlení, slova, jazyka, morálního a intelektuálního přesvědčení a umělecké tvorby představuje prvek, jenž se nedal zničit za půl druhého tisíciletí...*

České vydání Spisů Miroslava Krleži uzavírá svazek *Krása je skutečnost*. Obsahuje vybrané autorovy texty o literatuře a umění. Esej *Světlo tradice* nese podtitul *marginálie k obrazům Petra Dobroviče*. Autor v něm prokázal neuvěřitelně hluboké znalosti z oblasti dějin evropského výtvarného umění, do nichž zařadil Dobrovičovo dílo.

Z oblasti výtvarného umění je také text *Krása jako životní syntéza*. Je to předmluva k *Podrávským motivům Krsta Hegedušice*. Rovněž v něm Krleža velmi široce pojednal o umění a literatuře. Stanovil přesně Hegedušičovu *grafickou diagnózu* a doporučil, *aby se verismus Hegedušičovy grafiky nechápal jako karikatura, nýbrž jako praktická aplikace teze o sociální tendenci v našem maliřství*.

Rozsáhlý esej *Literatura dnes* (1945) vyšel u nás již v roce 1958 a zahájil nové období zájmu o Krležovo dílo. I po více než pětadesáti letech znějí velmi aktuálně Krležova slova, že *člověk je člověku vlkem jenom proto, že podmínky, v nichž zhovaděl, jsou vlčí...* Autor si v něm mj. klade otázku, *jak vylíčit evropské drama, proti němuž nejkrvavější Homérový obrazy vypadají jako nainvní opereta*. Razí heslo: *pišme a studujeme naši národní minulost, abychom si vybudovali přesvědčení, že v současné době budeme tím, čím jsme, jenom tak dlouho, dokud nedovolíme minulosti, aby nás znovu zakrvácela*. Člověk může být svobodný jedině tehdy, říká Krleža, když se osvobodí od předsudků, od *krvavého dědictví*.

Přehledy vývoje jednotlivých národních literatur bývalé Jugoslávie po roce 1945 uvádějí jako významný předěl Krležův projev na spisovatelském sjezdu v Lublani v roce 1952. Určil v něm totiž mj. postavení literatury a kultury jugoslávských národů *v prostoru a čase mezi Východem a Západem*. Podrobněji rozebral metodu socialistického realismu, jež byla tenkrát prosazována ve všech tzv. lidově demokratických zemích, zasadil se o přehodnocení dosavadního kulturního dědictví, o svobodu umělecké tvorby, o *simultaneitu stylů /.../ a svobodné vyslovování myšlenek podle svého nezávislého morálního a politického přesvědčení*. Literatura jugoslávských národů, jejímž domovem je Balkán a Podunají, by měla podle M. Krleži *promluvit svým vlastním hlasem a nenapodobovat cizí vzory*. Také referát na plénu spisovatelského svazu, který M. Krleža pronesl o dva roky později (1954), se dotýká otázky tendenčnosti, úlohy a smyslu umění, krásy a morálky v něm, pravdy, dobra a zla.

Rozsáhlá Krležova úvaha o *stříbře a zlatě Zadru* pojednává o zaderské bazilice, která je předehrou nástupu slovanské složky na Jadranu. Nikoli snad proto, že obhazuje jihoslovanské a ostatní balkánské umění *před západní Evropou, která nás od začátku popírá*, nýbrž také proto, že tvoří jakýsi „úvod“ zejména k dvěma dalším analytickým textům: o středověkých bogomilských náhrobních kamenech a o srbských a makedonských freskách. A rovněž z mnoha jiných důvodů, o nichž se bohužel s ohledem na omezený prostor nemohu zmínit. Krležovy úvahy dokumentují, jak přispěl Balkán k vývoji evropské kultury a civilizace. Nikdo rozumný nemůže např. popřít, že staroslověnské písemnictví tvoří nedílnou součást evropské kultury. Konstantin-Cyril a Metoděj jsou proto dnes právem patrony Evropy. Vedle staroslověnštiny a ilegální aktivity mnoha glagolášů (hlaholitů) v Istrii, Dalmácii a na ostrovech Jaderského moře, *začalo se už v jedenáctém století objevovat strašidlo bogomilství*.

Toto heretické hnutí se objevilo na Balkáně celých šest století před reformací a bylo mnohem radikálnější, než byla reformace. Bogomilské apokryfní texty byly psány slovansky, okcítánsky a latinsky. Vznikly v Bulharsku, Makedonii, v Bosně, v Itálii a ve Francii. Spolu s freskami a bosenskými sarkofágy dokazují, že *se na území od Korutan a Blatenského jezera, od Soče a Istrie po Kosovo a Ochrid rozvíjela osobitá kultura, která sice podle Krleži přijímala tvůrčí podněty franco-karolinské, římsko-benediktinské, cařihradské i benátské, rozvíjela se však podle principu: nedám se podrobit ani v písmu, ani v jazyce, ani v soše, ani v obraze, ani v církvi, ani v politice*.

Balkánský poloostrov (a ovšem také Uhry a Polsko) byly od 14. století do prvních desetiletí 20. století výspou křesťanstva, která bránila nebo brzdila turecké pronikání do Evropy. Pouze ten-

denční historiografie v minulosti (ba často i dnes) chtěla za každou cenu dokázat *barbarství jižních Slovanů od Zadru po Soluň*.

Balkán balancoval mezi cařihradským ekumenickým a římským katolickým centrem, mezi latinsko-byzantským antagonismem. To si ovšem Západní Evropa (Balkán je součástí Evropy) v minulosti neuvědomovala (ba dokonce ani dnes neuvědomuje). Ovšem *mluvit u nás o Východu a Západu v cařihradsko-římském smyslu je absurdní: Srbové jsou při pohledu z Cařihradu západníci a Charváti z římské perspektivy Východ* – poznamenává M. Krleža.

Na území Balkánu vznikaly např. ve 12. a 13. století originální umělecké hodnoty: nástěnné fresky – ikony (těm Krleža věnoval samostatné pojednání), mnoho stovek ikon, originálních soch a náhrobních kamenů (sarkofágů). Plastické a perspektivní zobrazení postav se ovšem na ikonách objevilo celé století před Giottem. Homo balkanicus (balkánský člověk) se inspiroval západními i východními hodnotami a modely způsobu života a myšlení, nepodřizoval se jim však nikdy zcela.

Samostatnou úvahou věnoval M. Krleža několika desítkám tisíc bogomilských náhrobních kamenů na jihoslovanském území. V dalších esejích pak pojednal mj. o ilyrském hnutí, o repertoárové skladbě charvátských divadelních scén i o řadě světových kulturních osobností (Erasmus Rotterdamský, Karl Kraus, Georg Grosz, Stefan Georg, Francisco Goya, Henri Matisse, Heinrich Kleist a Jakob Wassermann).

Vydání Krležových spisů (třebaže neúplné) můžeme považovat za významný ediční počín a za vskutku jedinečnou kulturní událost, která by měla i nadále podněcovat k intenzivnějšímu zájmu o Krležovo dramatické, prozaické, básnické, deníkové a esejistické dílo.

Ivan Dorovský

NOVÉ POHYBY DOSTOJEVSKOLOGIE

Достоевский и мировая культура. Альманах 15. Общество Достоевского, Литературно-мемориальный музей Ф. М. Достоевского в Санкт-Петербурге. „Серебряный век“, Санкт-Петербург 2000, 285 s.

Patnáctý svazek série *Dostojevskij a světová kultura* obsahuje rubriky Umělec a myslitel, Paralely, Výzkumy, nejdeme tu však i referáty, archívni materiály, diskuse a spory, textologická bádání, nové publikace, kroniku a recenze, stejně jako základní informace o autorech.

V prvním oddílu vyniká již první studie filozofa a kulturologa **Grigorije Pomerance** *Два порочных круга* (9–21). Začíná polemikou s tezemi R. Guardiniho z jeho knihy *Человек и вера* (Brusel 1994), v níž je Dostojevskij viděn ve vztahu k náboženství jednostranně; chybí tu podle Pomerance ona potměšilá, odvrácená strana. Kruh, o němž se mluví, spočívá na jedné straně ve výjimečnosti pravoslavní, na straně druhé v nevyhnutelnosti ateizace společnosti (Běsi). Ukazuje, jak Dostojevskij traktuje problémy sahající až k buddhismu: nejsou tu ani tak o evangelium, jako o postavu Krista a setkání s ním: „Из Христа выходит та мысль, что главное приобретение и цель человечества есть результат добытой нравственности. Вообразите, что все Христы, – не возможны были бы теперешние шатания, недоумения, пауперизм? Кто не понимает этого, тот ничего не понимает в Христе и не христианин.“ (s. 17) Smyslem je vědomí celistvosti světa (Běsi, Sen směšného člověka, Idiot).

Jevgenij Trofimov je znám jako autor knihy *Метафизическая поэтика Пушкина* (1999). V tomto svazku analyzuje román *Село Степанчиково и его обитатели* jako podobenství o lžiiprokoví Fomovi Opiskinovi (22–41), tedy jako svého druhu pozoruhodnou syntézu lidových kofenů, křesťanství a osvícenství, nikoli jen jako polemiku s Gogolem, jak se v slavné studii domníval Jurij Tuňanov: „Для Достоевского принципиально важно, что Настя единит собой народную душу, христианскую веру и истинное просвещение [...] Она носительница настоящей интеллектуальности, отличной от мнимой образованности Фомы и даже рассказчика, а так-